

Jókai Erdélyben

Két évvel Petőfi ünneplése után az idén Jókai születésének százötvenedik évfordulójára emlékeztünk. Annak idején Dávid Gyula és Mikó Imre *Petőfi Erdélyben* című munkájából főként a kortársak feljegyzései, levelei, valamint Petőfi útlevelei, versei, levelei és Szendrey Júlia naplója útján ismertük meg a költő életének talán legviharosabb, legváltozatosabb korszakát, az erdélyi étellel való kapcsolatát, itt fogant költői alkotásait; most Jókai nyomán indulhattunk el a korabeli Erdély felfedezésére.

A helyzet és a feladatok mégis egészen másak. Jókai születésének századik évfordulóján, 1925-ben Kristóf György, Gyalui Farkas, Szentimrei Jenő és mások szinte feltérképezték Jókai fontosabb erdélyi útjait, történetüket részben még a kortársak visszaemlékezései alapján írhatták meg, részletesen. Jókai erdélyi utazásait nem csoportosíthatjuk egy-két év fontos eseményei, a szerelem, a házasság, a szabadságharc rövid, de mozgalmas korszakának keretei közé; Jókai nem volt központi, mindenki által csodált alakja azoknak az időknek. Mint népszerű és ünnepeelt újságíró és regényíró, majd mint kormánypárti képviselő jött Erdélybe, egyes utazásai között évtizedes távolságok vannak. Ezalatt sokat változott az erdélyi politikai és társadalmi helyzet, változtak az emberek, és az ünnepléses fogadtatások közepette Jókai mindinkább elszakadt a korabeli élet valóságos kérdéseitől.

Petőfi megjelenése Szatmáron vagy a nagykarolyi megyegyűlésen már feltűnést keltett. Jókai erdélyi utazásairól a korabeli hírlapok több ízben beszámoltak ugyan, de ezek a hírlapi cikkek hiányosak, nem pótolhatják a kortársak emlékezéseit, vallomásait vagy leveleit. Szerencsére azonban maga Jókai jön segítségünkre 1853-ban és 1858-ban írt útleveleivel, illetőleg a *More patrio* című, krévessé ismert útleírásával, az *Úti táskából* című költői, nagybányai és fernezelyi cikksorozatával, főként pedig erdélyi tárgyú regényeivel, elbeszéléseivel. Ezekben évtizedek múlva is visszatérnek ifjúkori úti élményei.

Jókai utazásait és a hozzájuk fűződő élményeket, a belőlük fakadó műveket ma már egészen más szempontokból tudjuk megítélni, mint ezelőtt ötven évvel. Dávid Gyula pár éve megjelent munkájában (*Jókai*. Kolozsvár, 1971) megvilágította a Jókai erdélyi vonatkozású műveiben felmerülő kérdéseket, a társadalmi és politikai, a nemzetiségi élet összefüggéseiben elemezte munkáit, gondolatvilágát.

Jókai olvasóközönségének többsége még ma is a nagy mesemondót csodálja, de Jókai eszmevilágát alig-alig veszi észre. Emiatt különösen értékesek Dávid Gyula elemzései Jókai román tárgyú novelláiról, román vonatkozású cikkeiről, valamint a *Szegény gazdagokról* és az *Egy az Istenről*. Még mindig fennmarad azonban számos kérdés Jókai kevésbé ismert háromszéki, aradi, nagyváradi útjaival kapcsolatban; a *Nemere* című sepsiszentgyörgyi lap anyagát például az eddigi kutatók nem ismerték, nem dolgozták fel a *Nagyváradi Napló* 1902. évfolyamának Jókairól szóló cikkeit, amelyekben utolsó erdélyi útjának előzményeiről olvashatunk, és nem keresték fel azokat a helyeket, ahol Jókai járt (például Abrudbányán).

Jókai erdélyi útjain végigtekintve, ezúttal csak arra akarunk rámutatni, milyen jelentősebb élmények hatottak reá a tájjal, illetve az erdélyiekkel való találkozása folyamán. Olyan élményekre gondolunk, amelyek nemcsak számos témával, érdekes alakokkal gazdagították műveit, hanem ember- és életszemléletére is hatottak, erősítették a nemzeti műveltség erejébe és az emberiség haladásába vetett hitét.

Az első erdélyi hatásokat Jókai bizonyára még feleségétől, Laborfalvi Benke Rózától és általa az erdélyi magyar színésztől kapta. Szinte minden kolozsvári útja alkalmával hivatkozott felesége erdélyi voltára. Nem véletlen, hogy első erdélyi utazására, 1853 májusában, Laborfalvi Róza kolozsvári vendégszereplése adott alkalmat, és hogy utazásain mindig örömmel említette, ha vidéki magyar színészekkel találkozott. Másokról könnyen megfeledkezett, sohasem emlegette például, hogy Tordán Veress Dénes legjobb borait hozta fel tiszteletére a pincéből, és nem örökölt meg azoknak a főispánoknak és polgármestereknek az alakját sem, akik mindenféle ékes beszédekkel fogadták. Nagyobb hatással volt reá az, hogy Bács színtársulatával találkozott Abrudbányán, hogy meghallgatta Lányi cigányt, és elbeszélgetett Zsakó Istvánnal torockói kirándulása alkalmával, s a legnagyobb elragadtatással írt egy székely furulyásról, aki egyszer a színházban egyszerű székely dalokat játszott.

Ugyancsak erdélyi utazásai előtt ismeri fel Jókai a székely asszonyokban, Bem apóban, Gábor Áronban és Zeyk Domokosban az 1848—1849-es szabadságharc példamutató hőseit. Ugyanakkor megbecsüléssel írt a román nép jogaiért harcoló forra-

dalmárokról és a nép egyszerű fiairól, akiknél jóindulatot talált. 1853 októberében az abrudbányai magyar és román értelmiséggel folytatott beszélgetése után a megkülönböztetésnek, a megértésnek és egymás őszinte megsegítésének a megnyilvánulásait jegyezte fel jegyzőkönyvébe, és a magyar sajtó egyik legfontosabb feladatának tartotta ezután, hogy az együttélő népek és nemzetiségek életét, művelődését, népköltészetét megismertesse az olvasókkal. Jókai első nagy regényírónk, aki nemcsak Nyugat, hanem Kelet, közvetlen szomszédaink felé is kitekintett, és a történelemben is azokat a mozzanatokot kereste, amelyekből az elnyomó hatalom elleni román—magyar összefogas sikere, sorsfordító szerepe kitűnik.

Jókai első erdélyi utazása, hosszú tervezgetések után, csak 1853-ban valósulhatott meg, de ez alkalommal Erdély nagy részét bejárta, Nagyváradtól Tuszánig és Sepsiszentgyörgyig, majd onnan Brassón, Szebenén át vissza Kolozsvárra, sőt Déstre is eljutott. Kiemelhetjük kolozsvári találkozását az erdélyi írőkkel, tudósokkal, az erdélyi szellemi élet legkiválóbb férfiival, akik a Bach-korszak legnehezebb éveiben sem törtek le, folytatták alkotó munkájukat. Mindebben Jókai nemcsak egypár ember szellemi erejét és bátorságát látja, ennél sokkal többet: az erdélyi művelődési hagyományoknak a társadalom különböző rétegeiben megőrzött és széles körben tovább terjedő hatását. Azt, hogy az erdélyi művelődésnek a közösségi életbe lenyúló gyökerei vannak, hogy nem szakadt el a múlt igazi értékeitől s a néptől. Ezt tapasztalta Bencencen Lázár Kálmánéknál, Kelementaléknál, Siménéknél és Szombatfalván Ugronéknál, valamint az egyszerűbb háromszéki házakban. Jókai megjegyzi magának a faragott székely kapukat is, amelyek mindenkit meleg vendégszeretettel fogadtak, észreveszi a mázas kancsókat, a bokályokat, és szívesen hallgatja a népdalokat.

Jókai első útjának kísérői Kővári László és Lázár Kálmán voltak: egy történész és egy természetbarát ornitológus. Kővári a Tordai-hasadék mondtát mesélte el, megmutatta Hunyadi János és Kinizsi Pál győzelmes csatáinak színhelyét, Lázár Kálmán Erdély feledhetetlen természeti szépségeihez, a Szent Anna-tóhoz és a Bálványosvárhoz vezette el az író. Jókaiék a Maros völgyében, Enyeden és Gyulafehérvárt, az erdélyi történelem régi, dicsőséges emlékeit is megnézhették.

Jókai egy súlyos válság idején kereste a nép számára a megtartó erőket, és azokat az erdélyi történelemben, a természetben és a nép munkás kezében valóban megtalálta. A nemzeti kultúra új és időtálló épületét a történeti és népi hagyományokra és ugyanakkor a természet figyelmeztetéseire hallgatva, azzal teljes egységben akarta felépíteni. A természet sokkal több volt számára, mint látvány: az emberi élet teljességét találta meg benne. Természetleírásainak színeit, az egész környező élővilágnak a maga korában valósággal páratlan ismeretét mindig megcsodáljuk, de még inkább megkap az, hogy egészen sajátos hangulata van nála a Szent Anna-tó vidékének, a Detonátának vagy a Tordai-hasadéknak.

A népélettel való találkozásai is mély nyomokat hagytak lelkében; noha nem hatolt olyan mélyre ebbe a világba, mint Arany János, törekvéseik hasonlóak voltak. Jókai azonban mai szemléletünk szerint kritikátlanul keverte össze egy-egy munkájában a különböző és olykor téves feltevéseken alapuló népi hagyományokat, a különböző nyelvjárások szavait. Így lett a leggazdagabb nyelvű magyar író, akinek azonban elsősorban a hibáit tanulták meg és követték az utódok.

Az 1858-as út a mőcvidéki tájjal és a románság életével gazdagítja Jókai munkáit. Nemcsak a *Szegény gazdagok*ra és az *Egy az Istenre* kell ebből a szempontból gondolnunk, hanem későbbi regényeire és elbeszéléseire is. A román népi élet jellemző megnyilatkozásait, így például a gainai leányvásárt Jókai vitte be először a magyar regényirodalomba, és ugyancsak nála jelentkeznek leghatározottabban azok a kulturális feladatok, amelyekről a kiegészés utáni korszak fokozatosan megfeledezett. Abrudbányán meglátta az aranybányászat nagy nemzetgazdasági jelentőségét, torockói és fernezelyi kirándulásai után továbbviszi a már rég felvetett, de egyre égetőbbé váló kérdéseket, és kimondja a jelszót: „Tiszteljétek a bányászokat!” Ebben a korszakban már a mérnököket, a feltalálókat, a székely Tatrangi Dávidot tartotta a jövő igazi emberének.

Jókai erdélyi élményei az idők folyamán gazdagodtak, és a korabeli helyzet követelményeit, a társadalmi fejlődés irányát felismerve egyre határozottabban fordult a tudomány, a technika, a bányászat és az ipar kérdései felé. Első erdélyi élményeiről azonban sohasem feledkezett meg, s nem maradt el az itteni kulturális élet későbbi nagy ünnepeiről sem (például a Mátyás-szobor felavatása). Szívébe zárta az egész erdélyi életet, és olvasói is szívükbe zárták regényeit.

Vita Zsigmond